

838

Verzamellkrant 2007

Crucifixen als verzameling
en onderwerp van studie

Jezus aan het kruis: spiegel van de tijd

Gelaten of strijdbaar, martelaar of overwinnaar, in lendendoek of Romeinse wapenrok. Jezus Christus aan het kruis is door de eeuwen heen vooral steeds dat geweest wat mensen in Hem zochten, zo ontdekte Robert Abraham uit Amsterdam. Hij maakte de veranderende gedaante van de gekruisigde Jezus tot onderwerp van toegewijde studie.

Abraham, psychiater van beroep, was altijd al geïnteresseerd in de houding van de mens ten opzichte van het bovenmenselijke: God, of een universele, onzichtbare macht. Op reis en op veilingen zocht hij de beelden die men gebruikt om deze macht te aanbidden, aan te raken, gunstig te stemmen of voorspoed bij af te smeken. Het bleek een mer à boire, zoals vaker met verzamelingen. Abraham moest kiezen. Of was de keuze eigenlijk al gemaakt? Al snel hadden met name de crucifixen de aandacht opgeëist. Abraham raakte gefascineerd door de grote verscheidenheid in

afbeeldingen en uitdrukkingen van Jezus Christus aan het kruis. Hoe, vroeg hij zich af, kun je de verschillen verklaren vanuit de tijd waarin de mensen leefden?

Koningskroon

De vraag opende zijn ogen voor steeds meer details. 'Elke cultuurperiode,' zegt Abraham, 'heeft zijn eigen voorstelling van de wereld, schrijft terugkijkend vaak zijn eigen geschiedenis en heeft zijn eigen visie op zaken als het hiernamaals of het geloof. Mensen hebben daar ook op hun eigen

manier vorm aan gegeven, bijvoorbeeld in het kruisbeeld.'

Een heel interessant detail, vindt Abraham, is bijvoorbeeld het opduiken van een wereldlijke kroon op het hoofd van Jezus Christus, waar volgens de Bijbel een krans van doornige takken zat. Uit de navorsingen van Robert Abraham blijkt dat de koningskroon zijn intrede doet in de elfde of twaalfde eeuw, 'op het moment,' zegt hij, 'dat er een machtsstrijd gaande was tussen de pausen en de diverse keizers en koningen.'

Abraham heeft zijn eigen theorie. 'Ik heb dat niet beschreven gezien, maar ik kan me voorstellen dat op dat moment het plaatsen van een kroon op zo'n kruisbeeld aangeeft: luister, Christus is de koning der koningen, dus de koningen zijn ondergeschikt aan de kerk en dus ook aan de paus. Met andere woorden het speelt een rol in de dialoog over de positie van de kerk.' Ook tijdens de contrareformatie, in de zestiende eeuw, duikt de met een koningskroon getooide Jezus weer op, ontdekte Abraham. 'In die periode wilde de Rooms-katholieke kerk de mensen duidelijk maken dat het rijk van Christus op de voorgrond diende te staan.' Pas omstreeks de dertiende eeuw verschijnt de doornenkroon op het hoofd van de Heiland.

Tweede gebod

Het christendom introduceerde het kruis als herinnering aan de Verlosser, puttend uit het Oude Testament waarin ook de tien geboden staan. Het tweede hiervan luidt: *Gij zult u geen gesneden beeld maken [...]*

Gij zult voor die niet buigen, noch hen dienen. Joden, moslims en protestanten houden zich nog altijd strikt aan dit gebod. Hoe zijn de beelden van een gekruisigde Jezus eigenlijk in de wereld gekomen? Abraham verdiepte zich grondig in de geschiedenis van de godsdienst. 'Het was een pragmatische, politieke oplossing,' zegt hij. 'De eerste drie eeuwen na Christus werd het kruis niet afgebeeld. De kruisiging van Jezus Christus werd gezien als iets smadelijks, want ook misdadigers werden gekruisigd. Bovendien werden christenen vervolgd omdat zij de goddelijke status van de Romeinse keizer niet accepteerden.

Uit de mist van twisten over een juist godsbegrip, zo geeft Abraham aan, deed het monotheïstische Christendom zich in 313 aan de toen heersende Romeinse keizer Constantijn voor als een aantrekkelijk geloof, omdat het structuur bood en ook omdat het, tegen de verdrukking in, groeide. Constantijn beëindigde de vervolging van de christenen en in diezelfde eeuw

werd het Christendom tot staatsgodsdienst uitgeroepen. De meeste mensen hadden echter niet genoeg aan het idee van een zoon van God die een weg bood naar het eeuwige leven door zichzelf op te offeren. Zij wilden zich Hem voor kunnen stellen. Daarom werden, ondanks regelmatige meningsverschillen hierover, religieuze afbeeldingen telkens weer door de kerk geaccepteerd.

Beeldtaal

'Er zijn twee hoofdvormen van de crucifix,' vertelt Abraham. 'Bij de ene staat Christus als het ware voor het kruis, rechtop, met de armen horizontaal en meestal recht vooruitkijkend iets over de mensen heen. Dit is een afstandelijke, triomferende Christus, die je Christus Victor noemt. Bij de andere hangt Hij aan het kruis, vaak met een bocht in het lichaam, het hoofd hangend, de ogen gesloten, met een lijdende uitdrukking. Deze heet Christus Patiens.' Tussen deze vormen blijken meer variaties te bestaan dan Abraham vermoedde. Van

de uitgemergelde Jezus tot de bodybuilder die in de Renaissance aanbeden werd. Het lichaam met een steekwond rechts, links of zonder steekwond. Gehuld in lendendoek, Byzantijs kleed of Romeinse wapenrok.

Christus als oude man, jonge man of zelfs als kind. Blank,

negroïde, of, heel zeldzaam, met een Chinese fysionomie. De voeten over elkaar of naast elkaar.

Christus tegen de achtergrond van het Egyptische zonnneteken of met schaa, haan, slang of wapens opgetuigd. De mogelijkheden blijken bijna onuitputtelijk.

'Wat de kerk telkens geprobeerd

heeft,' verklaart Abraham, 'is het christelijk geloof acceptabel te maken door aan te sluiten op datgene wat de volkeren die gekerstend moesten worden, aansprak.

Vanaf de Renaissance kreeg de mens greep op zijn eigen leven. Kunstenaars voelden zich vrij om te putten uit een schat van voorbeelden en de eigen inspiratie. Zij grepen daarbij ook terug op de oude Griekse kunst. Toen is bovendien de oude beeldtaal verloren geraakt, doordat de kerk niet meer de enige opdrachtgever was en toezag op de kunst.'

'Vanaf de Renaissance heeft Christus ook een boodschap naar de mensen toe. Dat wordt weergegeven voor een deel door de dynamiek van de beweging waarmee Hij zegt: ik lijd voor jullie, of in de twee vingers die hij toont, nu het teken van de getuigenis, maar in de Romeinse tijd een gebaar om aan te geven dat je het woord wilde voeren.'

Naastenliefde

In de boodschap, de uitdrukking van Christus, schuilt de behoefte van de mens. Die mens kan troost zoeken en erbarmen, maar ook richting, of de bescherming van een sterk en machtig leider. Dit is wat de gepassioneerde amateur-historicus en -theoloog Robert Abraham het meest boeit: Jezus Christus als de verpersoonlijking van een geloof dat voorbijgaat aan de wereldlijke macht en met name de sociale betekenis van denken en handelen naar voren haalt.

'Zoals gebeurde toen het Romeinse rijk ver-

viel,' illustreert hij. 'De Romeinse burgers maar ook de notabelen waren hun positie niet meer zeker. Het land viel uit elkaar, er waren soldatenopstanden, volksoptstanden, een totale anarchie. In zo'n tijd is het begrijpelijk dat een geloof dat afstand

neemt van een wereldlijke hiërarchie een uitweg biedt. Dit komt in de geschiedenis telkens weer tegen. Schrijfster Karen Armstrong geeft hiervan in haar boek 'De Grote Transformatie' een overtuigende beschrijving, ingaande op

de achtergronden van het ontstaan van de grote godsdiensten. Als de agressie in de samenleving niet meer te beheersen is van-

uit onderlinge afspraken en sociale regels, ontstaat de behoefte je daaruit los te maken en terug te grijpen naar een morele orde waarbij naastenliefde op de voorgrond staat.'

Abraham, die niet aan een kerk gebonden is maar wel religieus, voelt zich om die reden het meest aangesproken door de crucifixen van een afstandelijke God, zo wil hij na enig aandringen wel toegeven. 'Een minimalistisch of abstract godsbeeld benadert het pure geloof denk ik het meest: het is iets bovenmenselijks en ligt eigenlijk ook boven het menselijke voorstellingsvermogen.'

Proef op de som

Een van de meest gekoesterde beelden van Abraham is een Jugendstil kruisbeeld, ontleend aan de Byzantijnse kunst, van een triomferende Christus, rechtop kijkend over de mensen heen, ogen wijd open, onaangedaan. Abraham vond het opmerkelijk genoeg voor oud vuil op een rommelmarkt. De verzamelaar bezit inmiddels een vrij compleet overzicht van de verschillende stijlen en variaties. Twaalfde-eeuwse kruisbeelden uit Limoges, zoals op de Tefaf aangeboden voor tienduizenden euro's, laat hij aan de musea. Liever koopt hij de reproducties van oude beelden.

'Vaak zijn ze wel lastig te typeren en te dateren,' zegt hij, 'omdat de stijlen vanaf met name de zeventiende eeuw naast en door worden gebruikt. Dan moet je het hebben van details, zoals de vorm van het kruis, de bewerking van het materiaal of de wijze van afbeelden. Een afbeelding van Christus met de voeten over elkaar komt bijvoorbeeld pas voor vanaf de dertiende eeuw. Met oudere beelden is typering extra moeilijk, omdat die nogal eens gerestaureerd zijn en bij de restauratie soms verschillende beeldelementen werden gecombineerd.'

Meer dan naar nieuwe crucifixen is Abraham eigenlijk op zoek naar uitbreiding van zijn kennis over de achtergronden ervan. 'Studies of beschrijvingen van mensen die in hun eigen tijd aangeven wat een kruisbeeld voor ze uitdrukt,' zegt hij, 'zouden

voor mij als het ware de proef op de som zijn. Ze bestaan, maar ik heb ze nog niet kunnen vinden, het is zoeken met een lanternaatje.'

Tips over studies met betrekking tot kruisbeelden, met name de betekenis van kruisbeelden voor mensen in hun tijd, worden zeer op prijs gesteld.

Mail naar: r.abraham1@chello.nl

Yvonne van Osch